
УДК 159.9:378.635.174

С. В. ЖИДЕЦЬКА,

помічник ректора Харківського національного університету внутрішніх справ;

О. В. ЗЕМЛЯНСЬКА,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Проаналізовано особливості професійного становлення особистості (професіогенезу) в контексті професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Зазначено, що професіогенез можна розглядати як інтеграцію двох процесів – розвитку особистості в онтогенезі (протягом всього життя) та її професіоналізації (з початку періоду професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності). Рушійною силою професійного розвитку особистості є кризи, виходи з яких дозволяють привести у відповідність можливості, потреби суб'єкта діяльності та вимоги конкретних умов професійної діяльності.

Ключові слова: професійне становлення, професійна діяльність, прогресивна сторона професіогенезу, регресивна сторона професіогенезу, професійна деформація, негативні стани, кризи професійного розвитку.

Zhydetska, S.V. and Zemlyanskaya, E.V. (2015), "Features of an individual's professional formation in the process of professional training" ["Osoblyvosti profesiinoho stanovlennia osobystosti v protsesi profesiinoyi pidhotovky"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 202–207.

Постановка проблеми. У контексті сучасного реформування системи функціонування органів внутрішніх справ питання професійного становлення фахівця набувають особливої значущості. Це обумовлено тим, що саме в ході етапу первинного освоєння професії, який припадає на час навчання у вузі, здійснюється процес самовизначення молодого людини, формуються її життєва і світоглядна позиції, засвоюються індивідуалізовані способи і прийоми діяльності, поведінки і спілкування. Актуальною стає проблема виявлення зв'язку і взаємозумовленості двох процесів – розвитку особистості та становлення професіонала.

Стан дослідження. Питання професійної діяльності та її становлення завжди знаходилися в центрі уваги психологічної науки та стали предметом досліджень таких вчених, як О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, В. І. Барко, С. О. Дружилов, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, О. М. Кокун, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, В. Д. Шадріков та ін. Процес професіоналізації постійного викликає дослідницький інтерес вчених і практиків у зв'язку з його високою соціальною значущістю. Вирішення проблем професійного розвитку (професіогенезу) цікаве і у теоретичному, і в прикладному планах.

Мета статті – проаналізувати особливості професійного становлення особистості у контексті підготовки у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Професійне становлення особистості працівника розглядається нами як процес професіоналізації, що здійснюється протягом усього життя. Професіоналізація виникає як спосіб буття, самореалізації людини, становлення її суб'єктності, що дозволяє самостійно і творчо будувати й розвивати власну професійну діяльність, формувати стійкість до впливу негативних факторів. При цьому професійне становлення можна розглядати у трьох аспектах: 1) як соціальне явище; 2) як процес оволодіння людиною професійною діяльністю, набуття професійно важливих якостей; 3) як систему суспільних інститутів, що регулюють процес засвоєння професійної ролі.

Студентський вік є раннім періодом зрілості, перші роки якого відносяться до періоду навчання у вищому навчальному закладі (18–

24 роки). Він характеризується тим, що людина має велику працездатність, максимально здатна до творчості та оволодіння складними способами інтелектуальної активності. На цей час припадає важливий етап, що характеризується «входженням» людини у професію, становленням майбутнього фахівця та професіонала.

Розглядаючи професійне становлення особи, багато дослідників виділяють стадії, рівні та етапи, які проходить фахівець у своєму професійному зростанні. Однак в науці сьогодні немає загальноприйнятого поділу життєвого шляху професіонала на стадії (етапи).

Скористаємось одним із варіантів, запропонованим Є. О. Клімовим: оптант – стадія вибору професії; adept – людина, що вже стала на шлях прихильності до професії та освоює її; адаптант – звання молодого фахівця до роботи, «входження» в її багаточисленні тонкощі; інтернал – досвідчений працівник, який може самостійно і успішно виконувати основні професійні функції; майстер, авторитет, наставник [1].

На нашу думку, потрібно виділяти такі чотири стадії професійного становлення особи, які, перш за все, розкривають зміст цього процесу:

1. Формування професійних намірів – усвідомлений вибір особою професії з урахуванням своїх індивідуально-психологічних особливостей. Професійне становлення починається з формування професійних намірів, які є рівнодієвими багатьох чинників – престижу професії, потреби суспільства, впливу сім'ї, засобів інформації тощо. Важливу роль у виборі професії відіграє спрямованість особистості на певний предмет праці, що виявляється в інтересах і захопленнях.

2. Професійна підготовка або навчання – освоєння системи професійних знань, умінь і навичок, формування професійно важливих якостей особистості, розвиток схильності та інтересу до майбутньої професії. Це, передусім, навчання у вищому навчальному закладі. Основними психологічними новоутвореннями на цьому етапі є професійна спрямованість, професійно-етичні ціннісні орієнтації, духовна зрілість, готовність до професійної діяльності.

3. Професіоналізація або професійна адаптація – «входження» у професію, її освоєння,

професійне самовизначення, набуття професійного досвіду, розвиток властивостей і якостей, необхідних для кваліфікованого виконання професійної діяльності.

4. Майстерність – часткова або повна реалізація особи у професійній діяльності, якісне і творче виконання професійної діяльності, інтеграція сформованих професійно важливих якостей особи в індивідуальний стиль діяльності. У процесі оволодіння професійною майстерністю все більшу привабливість отримує сама діяльність.

Вчені наголошують на нерівномірності етапів професійного становлення особи, визначаючи його як індивідуальну траєкторію професійного росту [2–5].

Якщо розглядати професійне становлення фахівця високої кваліфікації, то основними стадіями будуть такі: 1) підготовча (довузівська) – пов'язана з вибором професії; 2) початкова (ВНЗ) – під час неї формуються основні професійно важливі вміння та якості особистості професіонала; 3) основна (післявузівська) – період розвитку всіх сутнісних сил особи з метою її повної самореалізації у професійній діяльності. Саме на третьому етапі відбувається становлення особистості професіонала.

У період професійного становлення особистості в процесі професійної підготовки можна виділити декілька рівнів становлення:

1. Адаптивний – стадія пристосування до професійної діяльності, адаптації до нових життєвих соціокультурних реалій; професійна діяльність відбувається за відпрацьованою схемою, творча активність слабка, на побутовому рівні; стимулювання різних форм самостійності і активності; формування навичок самовладання та емоційної саморегуляції; прийняття суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин; знаходження прямих і альтернативних способів рішення життєвих і професійних проблем;

2. Професійно-репродуктивний – стадія освоєння професійних знань і умінь: розвиток потреби у професійній реалізації; актуалізація пізнавальної рефлексії; оволодіння цінностями і сенсами професійної діяльності; розвиток первинних умінь створювати проекти життєвого шляху; розвиток мислення та розуміння;

3. Особистісно-продуктивний – стадія прийняття особового сенсу професійної діяльності: розвиток регулятивних механізмів діяльності, спілкування та творчості; пошук і стимулювання індивідуального стилю професійної діяльності; готовність до професійного вирішення теоретичних і практичних проблем; вироблення адекватної комунікативної поведінки май-

бутнього фахівця у професійній діяльності, на життєвому шляху;

4. Суб'єктно-креативно-професійний – практична реалізація професійного становлення майбутнього фахівця: суб'єктна реалізація особистісно-професійного становлення фахівця; уміння здійснювати необхідну корекцію на основі самоаналізу професійної і життєвої діяльності; посилення ролі професійних знань в особистісному, життєвому і професійному планах; систематизація поглядів і установок відносно життєвого і професійного шляхів; знаходження свого власного індивідуального стилю професійної діяльності; повна готовність до професійної діяльності [6; 7].

Професійну підготовку розглядають як процес управління діяльністю людини з опанування професійними знаннями, вміннями, навичками, розвитку професійних здібностей, професійно важливих якостей (далі – ПВЯ). Професійне становлення особи – це цілісний процес, що динамічно розгортається у часі: від формування професійних намірів до повної реалізації в діяльності. Особистість поступово змінюється, і це призводить до перебудови мотивів навчально-професійної діяльності та формування нових властивостей особи. Професійне становлення припускає використання сукупності прийомів соціальної дії на особу, її включення в різні види діяльності, що мають на меті сформувати систему професійно важливих якостей. В утворенні комплексів ПВЯ беруть участь не лише сукупності властивостей особи, пов'язані з видом діяльності, а й особисті якості, важливі для будь-якого виду професійної діяльності. Це, передусім, самоконтроль, професійна самооцінка, що є важливим компонентом професійної самосвідомості, і дещо більш специфічні: емоційна стійкість, тривожність, ставлення до ризику.

Серед власне особистісних властивостей як універсальна ПВЯ найчастіше згадується відповідальність. Вона розглядається деякими вченими як одна із властивостей, що характеризує спрямованість особистості та впливає на процес і результати професійної діяльності, передусім через ставлення до своїх робочих обов'язків і до своїх професійних якостей.

Вважається, що професія накладає на людину незгладимий слід. Професіонал – це особа, яка розвивається, має високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність навичок і умінь, а також високий рівень ПВЯ або особово-ділових якостей, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток. Система професійних вимог

для курсантів (студентів) вищих навчальних закладів не заглушає, а ініціює їх здібності до пошуку шляхів життєвого і професійного росту, стимулюючи активність і творчу спрямованість.

Успішність професійного становлення, на нашу думку, визначають такі показники: активність особи; чинник усвідомленості себе як професіонала; здатність до саморозвитку; наявність професійно важливих якостей і здібностей; ціннісно-смісловне ставлення до професійної діяльності; творчий підхід до здійснення професійної діяльності; професійна компетентність; готовність до подолання напруженої ситуації для успішного виконання поставленого завдання.

У цілому професіонала можна охарактеризувати як людину, яка: опановує норми професії в мотиваційній і операційній сферах; результативно і успішно, з високою продуктивністю здійснює свою професійну діяльність; наслідую високі стандарти, має розвинене професійне цілепокладання, самостійно будує сценарій свого професійного життя; має стійкість до зовнішніх перешкод; прагне до розвитку своєї особистості і індивідуальності засобами професії; збагачує досвід професії оригінальним творчим вкладом, сприяє підвищенню соціального престижу своєї професії в суспільстві, інтересу до неї.

Як основні передумови професійного розвитку вибираємо наступні положення: 1) всі люди індивідуальні за своїми психологічними властивостями і якостями; 2) успішність професіоналізації визначається рівнем відповідності індивідуально-психологічних особливостей особи вимогам професії; 3) кожна людина відповідає вимогам ряду професій; 4) рівень співвідношення індивідуальних особливостей і професійних вимог визначає рівень інтересу до професії, задоволеності нею, прагнення до професійного вдосконалення; 5) професіоналізація реалізується протягом всього професійного шляху особистості; 6) професійний розвиток особистості, операційних і психологічних якостей та структур відбувається нерівномірно і різночасно; 7) визначальним у професійному розвитку особистості є характер провідної діяльності та її зміна; 8) ставлення до професії, її освоєння і трудова діяльність детермінуються і коригуються професійними, психологічними, фізіологічними та іншими чинниками, що визначають особливості життєвої і трудової активності людини.

Професійний розвиток особистості (професіогенез) можна розглядати як інтеграцію двох процесів – розвитку особистості в онтогенезі (протягом всього життя) та її професіоналізації

(з початку періоду професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності). Професійне становлення – досить складний процес, що має циклічний характер, прогресивний та регресивний аспекти. Прогресивний аспект професійного становлення особистості пов'язаний, передусім, із формуванням мотивів професійної діяльності і структури професійних здібностей, знань, умінь і навичок. Регресивний аспект характеризується проявом негативного впливу професії на особистість, можлива поява самих різноманітних професійних деформацій або негативних станів. Рушійною силою професійного розвитку особистості є кризи, виходи з яких дозволяють привести до відповідності можливості, потреби суб'єкта діяльності і вимоги конкретних умов професійної діяльності.

Висновки. Професійне становлення – це форма особистісного розвитку людини, розглянута крізь призму його професійної діяльності. Показником професійного становлення є формальні (диплом фахівця, сертифікати підвищення кваліфікації, посада) і неформальні (професійне мислення, уміння застосовувати нестандартні засоби для вирішення завдань, затребуваність праці) критерії. Очевидно, що професійне становлення передбачає не лише вдосконалення трудових навичок, але й самовдосконалення особистості. Порівняння позицій фахівця-початківця і професіонала показує, як змінюється людина: з виконавця стає творцем, від простого додатка знань і навичок приходить до аналізу і критичної оцінки ситуації, а від пристосування – до творчості. Професійна діяльність є необхідним і найтривалішим етапом соціалізації особистості.

Сьогодні підготовчий етап становлення професіонала має особливе значення. Сучасна професійна діяльність відрізняється високою складністю, тому ринок праці потребує висококваліфікованих фахівців, що розбираються у новітніх технологіях. Вважається також, що сучасний фахівець не повинен засереджуватися на своїй вузькій спеціалізації, а має бути різнобічно освічений, оскільки економічна ситуація, що змінюється, часто призводить до необхідності швидкої перекваліфікації, отримання нових навичок або суміжної спеціальності. Тому професійна освіта сьогодні виходить за межі «підготовчого етапу» і поширюється далі, дозволяючи не припиняти навчання упродовж всього життя. Цим завданням відповідає сучасна концепція безперервної освіти, де зазначено, що людина не повинна зупинитися у розвитку, їй слід бути в курсі технологічних новинок і останніх ідей у професійній сфері.

Список використаних джерел

1. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1996. – 400 с.
2. Бандурка А. М. Профессионализм и лидерство / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. – Харьков : Титул, 2006. – 578 с.
3. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) : монографія / В. І. Барко. – Київ : Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
4. Дружилов С. А. Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход. – Харьков : Гуманит. центр, 2011. – 296 с.
5. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982. – 189 с.
6. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – [2-е изд]. – М. : Аккад. Проект ; Екатеринбург : Дел. кн., 2003. – 336 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд, 1996. – 312 с.
8. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія / О. М. Кокун. – Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. – 200 с.
9. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – Київ : ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
10. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навч. посіб. / [І. В. Жданова, П. В. Макаренко, Н. Е. Мілорадова та ін.] ; за заг. ред. І. В. Жданової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2014. – 516 с.

Надійшла до редколегії 01.07.2015

ЖИДЕЦКАЯ С. В., ЗЕМЛЯНСКАЯ Е. В. ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Проанализированы особенности профессионального становления личности (профессиогенезу) в контексте профессиональной подготовки в высших учебных заведениях. Указано, что профессиогенез можно рассматривать как интеграцию двух процессов: развития личности в онтогенезе (на всем жизненном пути) и её профессионализации (с начала периода профессионального самоопределения до завершения активной трудовой деятельности). Движущей силой профессионального развития личности являются кризисы, выходы из которых позволяют привести в соответствие возможности, потребности субъекта деятельности и требования конкретных условий профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессиональная деятельность, прогрессивная сторона профессиогенеза, регрессивная сторона профессиогенеза, профессиональная деформация, негативные состояния, кризисы профессионального развития.

ZHYDETSKA S. V., ZEMLYANSKAYA E. V. FEATURES OF AN INDIVIDUAL'S PROFESSIONAL FORMATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article is devoted to the analysis of the features of an individual's professional development in the process of professional training in higher educational establishments. As the main prerequisites for professional development we choose the following provisions: 1) all people differ according to psychological characteristics and qualities; 2) the success of professionalism is determined by the degree of conformity of individual and psychological characteristics of an individual to the requirements of the profession; 3) every person meets a number of profession's requirements; 4) the measure of the correlation of individual characteristics and professional requirements determines the level of interest to the profession, satisfaction in the profession, commitment to professional development; 5) professionalization is implemented throughout the professional path of individual's development; 6) professional development of an individual, its operational and psychological qualities and structures is uneven and different; 7) the character of leading activity and its change are determining in the professional development of an individual; 8) attitude to the profession, its development and employment are determined and corrected by professional, psychological, physiological and other factors that define the characteristics of life and labor activity of a man.

Professional development of an individual (professional genesis) can be viewed as the integration of two processes: individual's development in ontogenesis (through the whole life) and its professionalization (since the period of professional self-identification up to the end of active employment). Professional formation is rather a complex process, which is the cyclical in nature, the authors outline its progressive (rising) and regressive (descending) stages. Progressive stage of individual's professional formation is associated primarily with the formation of motives of professional activity and the structure of professional abilities, knowledge and skills. Regressive stage of professional development is

characterized by the display of negative impact of the profession on a person; there is a possibility of a variety of professional deformations or negative states. The driving force of individual's professional development is crisis, the outputs of which allow you to match the opportunities, needs and requirements of a subject and the requirements of specific conditions of professional activity.

Keywords: *professional formation, professional activity, progressive stage of professional genesis, regressive stage of professional genesis, professional deformation, adverse conditions, crisis of professional development.*
